

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.н. Живко Иванов Драганов, катедра
„Международно право и право на ЕС“ на ЮФ на УНСС

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.6. Право
докторска програма „Международно право и международни отношения“

Автор: Димитър Христов Ангелов

Тема: „Националната идентичност и европейският интеграционен процес“

Научен ръководител: проф. д-р Ирена Илиева

1. Общо представяне на процедурата

Със Заповед РД-21-575 на Ректора на ПУ „Паисий Хилендарски“ съм включен в състава на Научното жури в процедурата по защита на дисертационния труд на тема „Националната идентичност и европейският интеграционен процес“, с автор Димитър Христов Ангелов – задочен докторант в докторска програма „Международно право и международни отношения“ към катедра „Публичноправни науки“ на ЮФ на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представеният от дисертанта Димитър Ангелов комплект материали включва всички необходими документи и съответства на изискванията на разпоредбата на чл.36, ал.1 от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Димитър Ангелов е придобил ОКС „бакалавър“ по специалност „Международни отношения“ в СУ „Св. Климент Охридски“ и ОКС „магистър“ в международната магистърска програма по „Право на Европейския съюз“ на СУ „Св. Климент Охридски“ и Университета на Лотарингия, Франция, като е удостоен с наградата за най-добър френскоговорящ студент. През 2015 год. той е зачислен като задочен докторант в докторска програма „Международно право и международни отношения“ на ЮФ на ПУ „Паисий Хилендарски“, а през 2019 е отчислен с право на защита. Професионалното развитие на дисертанта свидетелства за висок интерес към изследователската и научната дейност. Непосредствено след дипломирането си той участва в студентска практика на Института за исторически изследвания при БАН. В периода 2016 – 2017 Димитър Ангелов работи като сътрудник по изследователски проект Сдружение „Грамада“, а от 2017 до 2019 е стипендиант-изследовател по проект към Университета Фрибург, Швейцария. От 2021 до 2024 год. той е сътрудник в изследователски

проект към ПУ „Паисий Хилендарски“. В периода 2018 – 2022 кандидатът е хоноруван асистент по дисциплините „Право на ЕС“ и „Права на човека“ към ЮФ на Пловдивския университет. Владее английски и френски език.

3. Актуалност на тематиката

Дисертационният труд е посветен на изследване на защитата на националната идентичност в контекста и през призмата на правото на ЕС. Проблемът за националната идентичност има множество различни измерения и същевременно се явява и един от най-дискусионните въпроси, които оказват влияние върху развитието на интеграционните процеси в рамките на Европейския съюз. Макар темата за зачитането на националната идентичност да е предмет на редица самостоятелни изследвания в правната наука в чужбина и у нас, включително и на монографични трудове, тя продължава да поражда оспорвани дискусии в научните среди. Нейната актуалност се дължи, от една страна, от значението, което има принципът за зачитане на националната идентичност за очертаването на пределите на съюзния правен ред, и от липсата на единни и ясни критерии за определяне на съдържанието на понятието национална идентичност, от друга страна. Намирането на отговор на поставените въпроси има както теоретично, така и важно значение за прилагането на правото на ЕС на територията на държавите членки.

4. Познаване на проблема

Дисертационният труд предлага задълбочено и всеобхватно изследване на поставения проблем. Авторът е използвал голям брой литературни източници, основната част от които са на английски и на френски език. Не са пропуснати и публикациите по темата на български език. Анализирани са релевантната практика на Съда на ЕС, както и практиката на отделни конституционни юрисдикции. Прави впечатление специфичният подход към проблема относно зачитането на националната идентичност в съюзния правен ред, който се основава на изследването на процесите на формирането и еволюцията на идеите за нация и национална идентичност и на интеграционните процеси в рамките на ЕС.

5. Методика на изследването

Дисертантът е използвал богат набор от научни методи. Сред тях са методът на анализ, историческият метод, сравнителният метод и др. Най-силно застъпен е интердисциплинарният подход. Авторът е съумял да включи в изследването широк кръг от материи и да разгледа поставените въпроси не само през призмата на правото на ЕС, но и от социологическа и историческа перспектива. Националната идентичност е анализирана и от гледна точка на политическата философия. Чрез избраните и приложени методи на изследване дисертантът е съумял в най-голяма степен да постигне целите на изследването и да изпълни задачите, които си е поставил.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Представеният за защита труд е в обем от 415 страници. Структурата включва Въведение, четири глави и Заключение. Направени са 964 бележки под линия. Използваната литература се състои от 407 заглавия на български, английски и френски език. Следва да се посочи, че част от тях не се срещат като позовавания в текста. Изведените в Автореферата цели на изследването са четири. За постигането им авторът в голяма степен разчита на прилагането на интердисциплинарния подход. Формулировката на целите има и структуроопределяща за дисертацията роля, като изложението в четирите глави е ориентирано към намирането на отговор на въпросите, които са свързани с постигането на всяка една от четирите цели, които авторът си е поставил.

Първата цел на дисертанта е да установи съществува ли общоприето научно разбиране на произхода и същността на нацията и националната идентичност. Посоченият въпрос е във фокуса на първата глава на труда. Анализирани са достиженията на различни философски и социологически научни школи и течения. Наред с извършения преглед и критичен анализ, дисертантът прави опит за очертаването на перспективите за постигането на общотеоретични решения на проблемите относно определянето на нацията и на националната идентичност, които са централен елемент от изследванията и постановките на автора в следващите глави на труда. Втората му цел е да установи дали съществува непреодолим конфликт между националната идентичност и обединителните процеси, които протичат в Европа след края на Втората световна война. На този въпрос е посветена втората глава от дисертационния труд. Тук акцентът е поставен върху историческия и политическия анализ на следвоенните процеси, които протичат в Европа и които водят до създаването на ЕС. На основата на изследването на политическите и правните основи на интеграционните процеси е направена оценка за въздействието им върху националните идентичности на държавите членки. Третата глава съдържа правен анализ на възникването, развитието, съдържанието и прилагането на принципа на зачитането на националната идентичност в правото на ЕС. Изследвана е правната природа на принципа и проблемите, които възникват във връзка с прилагането му. Четвъртата цел е свързана с оценка на въздействието на съюзното право и съюзния интеграционен модел върху националните идентичности на държавите членки. Използвайки методите на политическия и на правния анализ, в последната глава от труда авторът търси отговор на въпроса относно възможностите за формиране на европейски тип политическа идентичност. В Заключението се съдържа обобщение на резултатите от изследването и са представени основните изводи и тези на автора. Изследването е проведено на основата на анализа на значителна по обем на-

учна литература от областта на правото на ЕС, на международното право, на конституционното право, както и чрез обстойно проучване на практика на Съда на ЕС.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Представеният за публична защита дисертационен труд притежава редица достойнства и има приносен характер за развитието на науката и на практиката в областта на правото на ЕС, в областта на международното право, на политологията и на социологията, и в цялост за развитието на изследванията по въпросите, които се отнасят до проблемите на нацията и на националната идентичност във вътрешнодържавен аспект и на ниво ЕС.

Независимо от наличието на изследвания на проблема за защитата на националната идентичност в правото на ЕС и у нас, дисертацията се характеризира със силно изразения си интердисциплинарен подход, който в голяма степен определя научната новост на изследването. В съществуващите трудове проблемът за защитата на националната идентичност на държавите членки се разглежда почти изцяло от гледна точка на правото на ЕС и конституционното право, докато в представеното изследване явлението е поставено в значително по-широк контекст, което позволява на дисертанта да формулира собствени тези и да достигне до оригинални изводи и заключения, на голяма част от които може да се признае приносен характер. Пример в тази посока е изводът за ползите, които произтичат от прилагането на съюзното право във връзка с определянето на обхвата на понятието национална идентичност, което позволява да се постигне по-добро разбиране и по-голяма яснота за политико-правната същност на ЕС (стр. 223). Приносен характер има заключението, че не съществува изначално противопоставяне между националните идентичности на държавите членки и възприетият интеграционен модел, както и изводът, че съюзната правна система винаги е защитавала националната идентичност. Добре обоснован е и изводът за наличието на множество различни механизми, предназначени да гарантират конституционните, политическите, културните или други специфики на държавите.

Като самостоятелен принос на труда следва да се признае опитът за определяне на политическата и правната същност на ЕС през призмата на задължението на Съюза да зачита националната идентичност на държавите членки. Все пак в тази връзка е необходимо да се отбележи, че не могат да бъдат споделени част от изводите до които авторът достига, по-конкретно, че Съюзът може да бъде определен като международна организация. Не на последно място, положителна оценка следва да получат усилията, които авторът е положил, за да обхване практиката на СЕС и на отделни национални конституционни юрисдикции, която се отнася до определянето на съдържанието и до прилагането на принципа за зачитане на националната идентичност.

Дисертантът демонстрира способност да води научна дискусия и да формулира собствена научна позиция за европейската идентичност, основаваща се на тезата, че на този етап липсва основа за изграждането на връзки между гражданите на ЕС от типа на тези, които съществуват в рамките на националните общности и държави.

Дисертационният труд освен теоретично има и приложно значение. Подробният анализ на съдебната практика на СЕС, в това число на заключенията на генералните адвокати по делата които се отнасят до прилагането на принципа за защита на националната идентичност, може да бъде от полза за практикуващите специалисти - магистрати, адвокати и др.

8. Преценка на публикациите на докторанта

Дисертантът е представил общо девет научни публикации по темата на дисертационния труд. Те включват доклади, изнесени на научни форуми в страната и статии, публикувани в авторитетни сборници с научни трудове, като Сборника научни трудове на ИДП – БАН. Дисертантът е участвал с доклади в научни конференции организирани от ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград, НВУ „Васил Левски“ – Велико Търново, ИДП – БАН и СУ „Св. Климент Охридски“. Почти без изключение публикациите са посветени на проблеми, които са свързани със защитата на националната идентичност в правото на ЕС, сред които: относно съдържанието на понятието национална идентичност, относно средствата за защита на националната идентичност, относно различни аспекти на националната идентичност като езиковото многообразие, еднородните бракове и др. Броят на публикациите на дисертанта надхвърля минималните изисквания.

9. Автореферат

Авторефератът отразява съдържанието на дисертационния труд и включва обща характеристика на дисертацията, изложение на основните части, посочване на приносните моменти и списък с публикациите по темата на дисертацията. Авторефератът отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и на Правилника на ПУ „Паисий Хилендарски“. Приносите са отразени коректно от дисертанта.

10. Критични бележки и препоръки

Интердисциплинарният подход, който дисертантът е възприел като водещ, макар да има съществена роля за провеждането на комплексно и задълбочено изследване и за разкриването на особености на националната идентичност, които произтичат от влияние на множество външни за правото фактори и явления, води и до някои недостатъци на труда. Твърде подробното изследване на философските, политическите и социологическите аспекти на отделни места измества фокуса от основния предмет на изследването. Това се отнася и до историческия и политически анализ на процесите, които се развиват в Европа след Втората световна война.

Чрез анализа на защита на националната идентичност авторът извежда и обосновава тезата за правната същност на ЕС като международна организация. Според дисертанта „... независимо от необичайната си еволюция, съюзната правна система запазва здрава връзка с международното право (стр. 192). По-нататм той подчертава, че принципът на примата „остава пряко свързан с международното право и не може да бъде възприеман като специфика, отличаваща съюзния правопорядък“ (стр. 214), а в Заключението стига до извода, че „ЕС запазва качеството си на международна организация, която при все това се характеризира с редица специфики, които поне към настоящия момент не могат да бъдат открити у други институционални форми на междудържавно сътрудничество“. Застъпеното от дисертанта виждане не може да бъде споделено. Независимо от важното значение, което имат принципът на примата и принципът на зачитането на националната идентичност, с тях нито се изчерпва, нито е възможно да се обясни изцяло интеграционният правопорядък. Ако се приеме тезата на дисертанта, би следвало правото на ЕС да не се разглежда като самостоятелен правен ред, а като международно право. Правната система на ЕС се отличава от международното право по редица особености, като наличието на собствени източници и принципи, свои механизми на правоприлагане на територията на участващите държави и др. Авторът прави заключенията си като се ограничава да изследва най-вече ефекта на предоставения суверенитет в рамките на отношенията ЕС – държави членки. Упражняването на предоставения суверенитет в ЕС, обаче, не се ограничава до създаването на задължения за държавите членки, а е насочено към непосредствено регулиране на значителна част от отношенията, които възникват и се развиват на тяхната територия. Дисертантът е изследвал прякото действие на разпоредбите на първичното право, но не е засегнал подробно въпроса за прякото действие на нормите на производното право. А това е много важна особеност на съюзния правен ред. ЕС е създаден не с оглед на присъщото за международното право сътрудничество между държави, а за интеграция между тях в непосредствен интерес на техните граждани. Това са качествено нови явления. Основата, върху която почива и върху която продължава да се развива ЕС, е вътрешният пазар. Много важен елемент е и гражданството на ЕС. Дисертантът подценява значението на гражданството за определянето на правната природа на ЕС, като посочва, че „приликата между „гражданство на ЕС“ и национално гражданство се свежда почти изцяло до употребата на едно и също понятие“ (стр.321). Несъмнено, гражданството на ЕС не е същинско гражданство. Но използването на това понятие не е случайно, а възможностите, които произтичат от него са резултат от упражняването на предоставения на ЕС суверенитет и включват предоставянето както на политически, така и на социално-икономически и лични права на гражданите на държавите членки. Макар и да се признати за субекти на международното право, частните лица имат много ограничено участие в отношения, които са предмет на

международното сътрудничество. Обратно, в рамките на ЕС, гражданите са не просто субекти, те са основен носител на права и участник в отношенията. Именно гражданството на ЕС би следвало да се разгледа най-обстойно, когато се анализира проблемът с европейската идентичност. С оглед различията между нациите и народите в Европа, ако се търсят наченки на обща идентичност, те биха могли на първо място да се проявят в политическите, икономическите и социалните връзки, които се създават между ЕС и гражданите на държавите членки, в това число изборителните права, свободното движение, правото на гражданска инициатива и др.

Направените критични бележки и препоръки не променят изцяло положителната ми оценка на дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на тема “Националната идентичност и европейският интеграционен процес” представлява оригинално научно изследване, което се притежава множество достойнства и има приносен характер. Дисертантът разполага със задълбочени познания в областта на международното право и правото на Европейския съюз и демонстрира способност да води научна дискусия и да формулира и обосновава научни тези. Трудът отговаря на националните минималните изисквания, установени в ЗРАСРБ, в Правилника за прилагането му и на изискванията на Правилника за развитие на академичния състав на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Въз основа на цялостното ми впечатление за качествата и достойнствата на труда, убедено предлагам на научното жури да вземе решение за присъждане на Димитър Христов Ангелов на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.6. Право, научна специалност „Международно право и международни отношения“.

25.03.2024 г.

Изготвил рецензията: .....

проф. д.н. Живко Драганов